

Český mystik a symbolista.

Napsal F. V. Krejčí.

„Je smutná duše má a plná vůně teskné,
má myšlenka je voskovici světila mdlého,
jež v těla svícnu nečistém se třesouc leskne
na oltář věčný postavena Neznámého.“

Ot. Březina: Tajemné dálky.

Z šedých vod bezvýznamné a prostřední veršové produkce vztýčil se před námi vysoko nový umělecký zjev. Zjevení bych mohl skorem říci, neboť verše Otokara Březiny přinášejí nám skutečně z nekonečných „tajemných dálek“ celé nové světy cítění, celé nové vydobyté perspektivy do hlubin moderní duše, skvoucí a vonné kořisti z dalekých končin krásy, kam vkročila posud noha jen několika málo umělců. Osamocen a nevšímán rostl v odlehleém ústraní talent, který stělesňuje v sobě nejvyšší bod, k němuž v jistém směru — jež dále chce charakterisovati — naše poesie dospěla. Nemnohé, sem tam roztroušené jeho básně ve „Vesně“, „Nivě“ a „Rozhledech“ nedaly dobře zkoncentrovati rysy jeho fysiognomie v jediný obraz, dnes však, kdy předstoupil s prvou svou knihou „Tajemné dálky“, (té zvláštní odlišné úpravy knížek z nákladu Moderní Revue) jest úkol tento kritice umožněn. A řeknu také hned, že se jí málo kdy naskytnul případ krásnější a vděčnější. Nejde zde jen o příjemnou povinnost, uvéstí mladého básníka z jeho zákoutí nahoru do sálů, kde se udílejí vavříny, ale již zabývá se takovýmto uměleckým zjevem, který je až do poslední nitky individualitou svou vlastní a hlubokou, odhalovati spletitou síť cév v této duši, cév, v nichž každá krůpěj krve svítí purpurem ryzí uměleckosti a jest zároveň krví života, jeho záchvěvů, snů a bolestí, hledati v tom všem a konstruovati pevnou kostru, která celý organism nese — to všecko je pro kritiku, psychologa a analytika bohatou pastvou a duchovní rozkoší, od níž je těžko se mu odtrhovati. Jest v tom, pravda, trochu toho, co vyjadřuje poněkud paradoxní slovo Goethovo „höchst selbsüchtig“, před nějakým časem jako argument proti moderní kritice vytažené. A také pravda, že kdybych se pokusil sebe jasněji vyloučiti psychologický a umělecký charakter básníka tak složitě a širokému obecenstvu tak nepřístupně cítícího a představujícího, neučiním ho tomu obecenstvu o mnoho bližším, neboť zde jsou propasti, které nemůže žádné logické porozumění překlenouti, poněvadž znamenají naprostou si cizost života a povah od nejvyšších idejí až k poslednímu záchvěvu fysiologickému. Otokar Březina nemůže se nikdy státi básníkem pro veliký dav. Té mši, kterou obětuje v chrámu umění (viz bás. „Umění“ v „Tajem. dálkách“) bude přítomen vždy jen úzký kroužek společtí, ale ti jí za to naslouchati budou se zbožnou účastí. A těm platí především moje následující stránky, v nichž se pokouším přeložiti do kriterií a schemat psychologicko-analytické kritiky to, co ve verších teče jako proud čistý, vřelý krev, vytrysklé z ran, které básníkovi zasadil život, (jak mu sám povídá v jedné z básní:

„Když slunce zpívalo, tys na svůj nástroj nesáh,
jen pod mým bodnutím krev tryaskla tónů tvých ...“)

krve, která v sobě obsahuje všechny nejvonnější essence jeho vysoké a vzácné umělecké bytosti.

* * *

Chci se pokusiti cestou rozboru vyhledati tahy, z nichž by se dal sestaviti portrét tohoto básníka a to počínaje povrchem, totiž zevnějšími uměleckými jeho prostředky a konče skrytou psychickou kostrou, která celou tuto poesii nese.

Jediné nahlédnutí do básní Otok. Březiny stačí k poznání, že jeho řeč, dikce je složitá, bohatá, elitní, raffinovaná. Prostší čtenáři budou vždycky vrtěti hlavou nad verši jako jsou na př. tyto:

„Že pigment zřítelnice ti vnitřní požár prožlhl,
stín, řetěz kroků tvých ti rozlomil a sňal
a v duše komnatách na myšlenky tvé ložích
mou spoután hypnosou se položil tvůj žal?“

Tato subtilnost jazyka i rozličné jiné vlastnosti jeho slovníka, na př. záliba v exotických výrazech, v termínech spadajících do pathologie anebo zas do katolické liturgie — to všechno ukazuje na dekadenta. Totiž v širším smyslu toho slova, dnes již poněkud pohodlně vykládaném a zneužívaném. — Ale již pouhé toto pozorování dikce ukazuje určitě a význačně rysy individuální, které básníkovi v této široké kategorii vykazují osobité jeho místo. Sem patří především ten jeho extatický, posvátný tón, připomínající modlitbu nebo chrámový hymnus — k tomu nemají obyčejně dekadenti dosti vzachu a síly. Pak bych sem počítal jistý zvláštní živel v jeho slovníku, totiž užívaní výrazů z exaktních věd, zvláště z fyziky, chemie, astronomie a fyziologie, na př.:

„Zda v pánvích západů vyhasly hořících jantarů víry
zlat zelený var na popel spálených duh,
a půlnocí svit, jenž modrými parami síry
mlh závoje bílí a hází na zčernalý luh? (Taj. dál. str. 27.)

Anebo:

„Když náraz věčných sil mou duši zpěněn vřel
hnán tíhou zničení a galvanismem bolu,
jenž mhnem žíravým se střebe v život těl
a zemí obíhá od pólu krouže k pólu, atd.“ (Taj. dál. 24.)

Tato řeč sama již dává hádati, že tu máme činiti s poesíí pro lidi, jejichž mozky jsou přeplněny detaily ze všech oborů vědění a které naučila mnoholetá zvyklost analýsy a víry ve všemohoucí fakta viděti svět jen ve světle těchto výtěžků moderní vědy. Charakteristickým pro Březinu jest však, že tento exaktní, řekl bych učený živel jeho slovníka jest prokládán živlem zcela protichůdným, totiž výrazy jako Neznámo, Tajemství, Mlčen, Nejvyšší, Věčné, ukazující k bezprostřednému, intuitivnímu názírání mystickému. — A třetí ještě osobitý rys Březinova výběru slov: časté opakování slov ukazujících na dálné perspektivy prostorové a časové, zvláště pomocí plurálů, jako na př. dech jiter zemřelých, dálka staletí, žel posledních soumraků, staleté hymny budoucích lesů, vůně zhaslých jar a p. — Z toho všeho tká Březina to čarovně třpytné, nanejvýš jemné a spleťité předivo své básnické dikce, do níž jako do jednoho flakonu slévají se essence všeho nejsubtilnějšího a nejuvnanějšího, co v sobě chová tajemná hra sil kosmických i psychických,

Přicházíme k verši a rhytmu. V tom ohledu spadají básně Březinovy do dvou různých kategorií. Jsou tu předně — a ty jsou pro něho nejvýznačnější a tvoří hlavní jádro jeho prací — básně rytmicky a ver-

šově těsně zapjaté, démantově tvrdě a špičatě tesané a sečleněné. Nejmenší porušení jediného slova zkazilo by tu často celek. To jsou ty básně nádherného toku a velebně plynoucí rhytmické hudby, svádějící při četbě přímo k hlasité recitaci, z nichž jmenují jen: prolog k Tajemným Dálkám, Moje Matka, Mrtvé mládí, Přátelství a zvláště Motiv z Beethovena, formálně i náladově jeden to z nejvyšších bodů české poesie vůbec. Nemohu si odepřít, abych z něho necitoval alespoň počátek:

„To z dálky staletí van tichý v tvář mi nedých,
tvých tónů byl to hlas pod okny duše mé,
jenž na mne volal: Pojď a v svitu září bledých
a v zlatém dešti hvězd se koupat budeme.

Spí vůně v zahradách a blankyt na jezerech,
zor přístích andante do poupat zavřel květ,
spí písň v teple hnízd a v dalek pološerech
vír barev zpěných kles' ke dnu ťich a šed“ atd.

Karakteristické pro Březinu jsou rýmy jako: nedých — bledých, duše mé — budeme, anebo jinde: pocit — procit, do žil — ožil, zasech — klasech, žlutých — utich atd. Jak viděti, rýmuje rád podstatná a přídavná jména s některými slovesnými tvary, zvláště přičestími: procit, usech, ožil, utich atd., čímž jeho jambům dostává se na konci zvláštního spádu, jakéhosi měkkého výdechu. Jen v „Modlitbě večerní“ a „Znamení duše“ převládají mužské rýmy, všude jinde jest ženský rým, zvláště ve zvláštním tom užívání slovesných tvarů, podstatným znakem jeho formy.

Březina jest (a to jest nepopíratelné, i kdyby nebylo u něho ani té hluboké psychické individuality, o níž dále promluvíme) znamenitým talentem formálním, s neobyčejně silným smyslem pro hudbu a rytmus, dokonce i s jistou vlohou rhetorickou. A tuto hudebnost a rytmičnost nezapře ani tam, kde dle nejnovějších vzorů rozbijí staré klassické formy a dává svým hluboce suggestivním obrazům psychickým houpati se na citlivě rozechvěném moři volných rhytmů. Tu jmenují dvě Maeterlinckovsky založené básně „Vůně zahrad mé duše“ a „Lítost“ z Tajem. Dálek a zvláště pak „Vladaře Snů“ z předešlého čísla Rozhledů. To není verš beztvárný, pouhé, malomocné, nemotorné a neporozuměné kopie, jak je u jiných našich pěstitelů volných rhytmů shledáváme — i tu všude vládnou neúprosné zákony rytmu a hudby, i tu jest ucho posluchače nejvyšší instancí a proti té nenalezáme tu ani nejmenšího poklesku.

Jdeme-li v analýsi jeho uměleckých prostředků hlouběji, zastavíme se nejprv s úžasem před jeho bohatstvím obrazů. Březina je eminentní talent obrazotvorný. Jsou dvě kategorie básníků: jedni upírají znak především jen do svého nitra a nesnaží se než o bezprostředně přímý, nahý, nezbarvený, časem tedy i šedivý a střízlivý jeho výraz. Druzí však nedovedou vyjádřiti svět vnitřní bez viditelného světa vnějšího, každý pocit, každou myšlenku, chtějí-li ji umělecky spracovati, musí přeložiti do řeči smyslných a barvitých obrazů. Z první kategorie mohou jmenovati z dnešních našich lyriků Machara, ze druhé Vrchlického. Do této druhé patří také Březina. Není také vedle Vrchlického dnes u nás básník, který by dovedl vyvolati takové spousty obrazů a obaliti jimi tak ideovou a citovou kostru díla. Kde najdete dnes mezi nejmladšími našimi básníky, kteří jsou téměř vesměs analyticky ve smyslu prve naznačené kategorie, některého, jenž by měl dosti dechu a obrazů na ódický tón, jaký má na př. Březinova „Modlitba večerní“? Anebo tu nevyčerpatelnost symbolistických, suggestivních obrazů dle vzorů Maeterlinckových „Serres chaudes“ ve shora

jmenovaných básních s volnými rytmy? Jaká subtilnost a nahromadění obrazů v básních na př. „Návrat“ nebo „Vladaři snů“, jaké to spousty vynaložených na to vjemů barevných, oichových a tělových! Nejlépe se ukazuje tento specifický rys v uměleckém charakteru Březinové tam, kde obléká do tohoto skvoucího hávu obrazového jednoduché fakty životní, které se pak pod touto záplavou až ztrácejí. Tak na př. jakou řadou podivuhodných obrazů hleděl vystihnouti smutný život své matky:

„Šla žitím matka má, jak kajienice smutná,
den její neměl vůně, barev, květů, jasu,
plod žití suchý jen, jenž jako popel chutná,
bez osvětlení trhala se stromu času.
Prach ostrý chudoby jí v tváři krásu šlehal
a řezal do očí a v slzách zánět hasil,
jak samum v závějích se v její cesty sléhal
a ve svých vinách umdlené jí sklenul asyl. atd.

Ovšem nejde zde jen o množství obrazů, ale především o jich výběr, druh a jakost. Poslední tyto okolnosti jsou rozhodující zvláště tam, kde se má zodpověditi otázka, do které míry je básník samostatnou individualitou, není-li pouhým eklektikem a rutinérem. Pro Březinu musí zníti vždycky tato odpověď příznivě. Jeho obrazy nejsou pouhé reprodukcce četby, nejsou universální, sebrané ze všech polí života i duše, nejsou virtuósní ale povrchní pouze kopie, nýbrž jsou ve svém okruhu ostře obraněny, chtěly i jednostranně a omezeny, tím však zachovávají svou ostrou, svěží, osobitou vůni a přiléhají tak těsně k rysům psychické individuality, již dále se pokusím načrtnouti, že hmatáte pod jejich vlnivým tokem napjatou síť nervů a cítíte tlukot vřelé životní jeho krve. Odkládáte „Tajemné dálky“ s přesvědčením, že je mohl napsati jen básník jistého, ostře kresleného charakteru, že naprosto nemohl psáti jinak, že mu jsou tyto verše ne pouze jen literárním činem, ale celým životním zřetlem, modlitbou, výdechem celé duše. A z toku těch obrazů vztýčuje se před vámi tato mladá hluboká duše básnická s celými temnými propastmi svých podvědomých proudů, se svými mystickými extasemi, svými kosmickými rozlety, svými subjektivními ranami a žaly, jež, jak sám pěkně praví, spaluje na oltáři Umění ohněm rytmů v kadidlo básní.

* * *

Jakým způsobem překládá tedy Březina řeč života v řeč umění? Či srozumitelněji: v jaké výsledné obrazy, city a ideje přeměňují se jeho životní zažitky a vjemy? Odpověď na tuto otázku jest zároveň nárysem celého jeho charakteru.

A tu jest předem patrné: Březina není básníkem života, jeho reality, nýbrž básníkem myšlenky, snů, illusí, jedním z těch „Vladařův snů“, kteří „zavěsili žití na pavučinná vlákna myšlenky, v pýše snovaná v lano“. Celé jeho konfiteor leží před námi v prologu k Tajemným dálkám a Mrtvém mládí, těchto dvou básních, v nichž štká tichým pláčem duše, která ve svém honu za nádhernými illusemi zapomněla ochutnatí pohár života, pokud byl čas, a která svůj život položila na jedinou kartu: život myšlenky, snu.

„Žen zhavý ret mé krve vášní neroznil“

„Sám v tiché klausuře jsem počet žití řešil
a jenom nad svých snů jsem záhonem se shýbal,
více nežli v životě jen v myšlenkách jsem hřešil...“

„Mé jaro bylo smutnou elegickou písní
 mé vzpomínky jsou bez barev a beze vláhy
 Netoužím žizně své u žití svlažit břehů

paprsků mystických jsem v duši sebral něhu
 a v chrámu Tajemství jsem klesl zadumaně.

Realita života je mu cizí — jeho realitou je vlastní myšlenka, sen. Jenže nentekl se do něho unaven hlukem a odpuzující prostředností a prósou moderního života, jako na př. Flaubert nebo Leconte de Lisle anebo u nás Zeyer — nýbrž naopak z nedostatku empirických zažitků, z bezbarvosti života, z osobní stlačnosti a osamocnosti:

„nakyslý parfum chudoby jsem dýchal záhy
 a ponížených žen jsem klidil na své líše.“

A tak stala se mu myšlenka, illuse náhradou za život. Byla reakcí proti skutečnosti a v počátku a v pýše své všemohoucnosti letěla v šílené odvlaze k nejvyšším končinám myšlení a představitelnosti, až tam, kde „krev vyhrnula se z pórů ve vyšších strnulých odvěkém mrazem a dýchání křečovitě se trhalo v ovzduší, jímž proletují světy“. A nedívím se, že mnohému se zaráží dech, má-li sledovati básníka až do těchto závratných končin. Ale jeho fantasie pohybuje se tam se suverenním, imponujícím klidem. Sotva stačíte za ním proplétati se spletitou sítí nakupených nejjemnějších odstínů věcí a tvarů a s úžasem patříte na grandiosní panorama prostorová a časová, jež před vámi rozhrnuje jediným často švihnutím svého verše. O této okolnosti zmínil jsem se již při rozboru jeho slovníka a zde znovu se potvrzuje jakožto charakteristická pro něho schopnost představovati obrovské perspektivy časové a prostorové. Za doklad budtež jen tyto verše:

„Hrou trpytných konstelac se nebes krása skvěla
 do času ztichlých vod z ní kapal hvězdný čar,
 kde v rakvi skleněné, jak světice mrtvá těla,
 mé mládí leželo v rubáši zhaslých jar.“ (Mrtvé mládí.)

Anebo:

„— — na zářivé průvody slunečních dní,
 jak v triumfech táhly, v jáсотu barev a šelestu žní
 pod rozepjaté stany čekajících nocí — —“

Jak grandiosní to obraz a jak při tom svou barvitostí a plastikou přibližuje pouhou abstraktní časovou představu: řadu dní, naší představitelnosti!

Nebo jinde:

„O vteřin propastí, jež dálkou let jsem měřil,
 o prehlá vůně jar na krápný vteřin slitá.“

„Tentokráte opojení nekonečných jar sálalo z kalichů květů,
 záření nespočetných dní zpívalo v narážení bílého světla,
 tisíce neznámých nocí přšelo zlatými lījavci hvězd.“

Rekl jsem již shora, že okruh obrazů, v němž se poesie Březinova pohybuje, jest při všem svém zářivém bohatství přece jen v jistém směru omezen, ohraničen — a v tom že je právě výraznost a individuálnost této poesie. Tuto ohraničenost vidím především v náklonnosti k užívání obrazů exaktních věd — také okolnost, o níž jsem se již předem zmínil — pak v celkovém sklonu ku světu náboženského, ba možno říci speciálně křesťanského, či ještě speciálněji: katolického cítění a představování. Kde se Březinovy ideje a dojmy nepřeměňují v obrazy fysické, astro-

nomické a fyziologické, tam berou na sebe roucha obrazů, z nichž vane posvátná vůně chrámů, klášterů a hrobek. Tyto dva živly střídají se tam těsně vedle sebe a vespolek všelijak splývají, ale kdežto prvý převládá v deskripcích, všude tam, kde „vladař snů“ a nepřítel reality potřebuje přes této viditelné reality k uměleckému projádření těchto snů, vládne živel nábožensko-liturgický zase všude tam, kde chce básník suggerovati své subjektivní city a nálady. Tak na př. očekávání smrti vtěluje se u něho v tento obraz:

„a naslouchám hodinám Veliké noci, bijícím tmou,
až s věží věčného Města v kovových slzách se schví
jak matutinum andělů v čekající duši mou
ráz hodiny mé poslední, angelus Tajemství.“

Podobně každý náběh k erotice vlévá se hned do podobných forem náboženských. V překrásné básni „Den výroční“ vzpomíná na př. za truchlivého večera na svou mrtvou lásku. A hned se mu vtěluje vzpomínka ta v postavu nějaké svaté mučednice, tedy ve formy obrazů čistě katolických:

„Oh, ano, Svatá! Tvá slavnost dnes v zahradách věčných!
Mši zádušní tu pěj mé myšlenky, jak zvlněným chórem
v teplý pláč voskovic, kde rudá krev přetéká z číše
věčného světla v tvůj oltář, zastřený černě.“

Svůj mystický názor na svět vyjadřuje tím, že mluví o sobě jako o voskoviči postavené na oltář Neznámého. A charakteristické je, že i pro své nejhlubší umělecké credo (v básni Umění) nenašel zase jiných obrazů než představu oltáře

„kde duše Velkých sní
a v hroby staletí sbor skvoucích stínů vchází“

a jehož božstvu on obětuje své bolesti, jemuž obětuje všecko bohatství a sílu svého ducha, až

„svou duši v zhavý sloup vysílám do nebes
a v rakev síly své jak v cín se složím ke snu,
až křečí Tajemství jak poražený kněz
u oltářů Tvých klesnu.“

Mohlo by se říci, že tuto zálibu v obrazech z katolické liturgie přejal od dekadentů francouzských. Snad, ale ona tak těsně přilehá k jeho nejvniternějším duchovním dispozicím, že v tom nelze viděti pouhé povrchní kopie jako u jiných našich mladých talentů, kteří chtějí být dekadenty. Ostatně se dá tato námitka snadno vyvrátiti otázkou: proč nepřejal odtamtud i jiné stránky, na př. skepsi, sensualism, perversní stavy smyslné atd.? — Ale tyto a podobné otázky osvětlí snadno hlubší pohled do zajímavé, veskrze své a svým zvláštním způsobem utvářené duchovní konstrukce tohoto uměleckého charakteru, jenž je u nás svého druhu jediným.

* * *

Nejvšeobecnějším a základním rysem tohoto charakteru jest jeho syn-
thetičnost. Na rozdíl od převážné většiny jiných, kteří hloubají, reflek-
tují a britkým ostřím analyzy rozbíjejí život i svou duši na množství od-
dělených, bolestných fakt, chce tato poesie roztržštěná tato fakta slučovati
a slíti ve výhni jednotné myšlenky, jednotného pozorování. Ale
každé synthesi nutně předchází analyza. Jest zapotřebí největšího a nej-
jemnějšího rozčlenění a roztržštění materiálu, aby bylo co synthesi slučovati.
A tento analytický moment předcházal i u Březiny. I on je ryze moderní,
reflektující, sebetřýznící, fakty a poznatky přesycený a unavený duch. Jinak

by nebyl schopen těch vysoce rafinovaných a stavů a záchvěvů vnitřních, toho nesmírného nakupení obrazů ze všech oborů života a vědění, které jsme u něho prve konstatovali.

Ale na rozdíl od většiny moderních umělců, kteří se svíjejí pod bičem své analýsy a utápějí se v moři roztržitých fakt a stavů, které ve své malomocné skepsi nedovedou prohrát ve světle jedné ideje, jednoho smyslu světa a života — má tento básník své momenty, kdy dovede vyletětí vysoko na perutích synthese, totiž jednotné myšlenky, jednoho citu, které jako vichřice strhují za sebou a sobě podřizují všecky ty duševní vlny, analýsou rozkolébané. Tento synthetický ráz jeví se již formálně tam, kde Březina apostrofuje (na př. ve „Vladařích snů“, v „Modlitbě večerní“, v „Umění“). Ale vnitřně a hluboce ukazuje se tato touha po synthese života a duše a umění jako mystický způsob nazírání a poznávání. Lyrik, který přestává na moderním pozitivismu, který nevěří než faktům a nevidí za ně — ten se musí dusiti pod jejich tíhou a hořkostí. Ale Březina má sílu přenést se za ně, a tato síla — která dle písma i hory přenáší — jest víra. Ne sice již víra v dogmata, ale víra v Neznámé, Nepoznavatelné, v Tajemství (abych užil výrazů básníkových). „V chrámu Tajemství jsem klekl zadumané“. Jest až do poslední cévy proniknut přesvědčením, že svět náš, svět zjevů jest pouhým symbolem metafysického světa věčného. Jeho poesie stojí na nejkrajnějším pomezí obou světů, na nejzašší hranici poznání, před samou černou oponou, která zakrývá Nepoznatelné. A mluví proto jen pomocí viditelných smyslných obrazů, poněvadž omezenému lidskému umění jinak nelze. Kdyby však mohla, vrhla by se bezprostředně do zejících prostorů věčnosti. Věci nemají u ní obyčejný jen vulgární smysl — jako v pohádce, kde mluví všecko, zvířata, květiny i kamení, mluví i zde k básníkovi příroda a každý kámen v ní tajemnou řečí věčnosti, všecko jest také do věčnosti a nekonečna promítáno. Proudění života nemá u něho samostatné hodnoty a významu, nýbrž jest to pouhé honění se stínů, symbolů, které vrhají velké akty věčné na oponu našeho omezeného, pozemského života. A tyto stíny padají i na resonanční plochu jeho nitra a spodobují se na ní zvláštním způsobem. Neboť co této mystice dodává teprv osobitosti, jest individuální zbarvení, jehož se jí dostává od veškerého ustrojení duše básníkovy, od nejvyšších idejí počínaje až dolů k tajným kořenům fyziologickým. Ba tyto poslední rozhodují nejvíce. Konstrukce těla a nervů jest poslední příčinou, u níž se zastaví každý rozbor uměleckého díla. A u mystika tu padá zvláště na váhu, neboť mystičnost není tak mnoho stavem myšlenkovým, jak by se zdálo, jako stavem tělovým, nervovým. Mystika má svou zvláštní smyslnost. Je to smyslnost křesťanských mučedníků a asketů, kteří ucpané zdroje zdravé, přirozené smyslnosti polahny nahražovali orgiemi trýzní a hrůz, jest to smyslnost světic, která místo do lidské lásky a mateřství vtělovala se ve žhoucí a sladké představy ženicha Ježíše. U moderního básníka schází sice těmto mystickým extasím podklad věrouky, ale tím více se jen potvrzuje, že je to stav ne spekulativní, nýbrž citový a tělový. Svými pojmy a názory o světě neliší se snad Otokar Březina tak příliš od normálních dnešních vzdělanců, ale v citových a nervových dispozicích je od nich oddělen celými propastmi.

Má nervy a duševní stavy středověkého mnicha a askety. To Neznámé Tajemství, o nichž tak často píše, neopouje ho výslunným pantheismem jako třeba Spinozu, Goetha nebo Shelleye. Rozvíruje na strunách jeho nervů nejvíce jen akkordy velebné hrůzy, bolestí a teskných tuch:

*poznatelně
pou mluví
ale to spíše myšlenka zabavující a sledující*

„Okamžiky slavného smutku dýchal jsem z atmosféry Tušení,
když paprsky Věčného prořaly teskný sen,
jenž nilhami kouří se v mé duši z tajemství věcí.“

Slova, jimiž apostrofuje „vladaře snů“, dají se obrátiti i na jeho vlastní mystické rozlety:

„Vy, kteří jste zsinali omámeni tajemstvím hlubin, kde hasne pozemské světlo
v kouři plynů stoupajících z utajených plamenů věčného tlení

Duše vaše v lítostech pohlcovaly narážení neviditelných barev prodlouženého vidma,
trpěly ovíváním neznámého chvění a smutkem neslyšeného pláče...“

Životem prošli jste od plamenů extasí, tepajících jak nedočkavé třesení křídel
až k omdlávání duše, když pruty bolesti, žhavé, provlékají se míchou...“

To jsou obrazy, o kterých řeknete, že je mohla sploditi jen fantazie středověkého mnicha, plná vidění apokalypsy, hrůz inkvisice a strašných pověr. A jiný společný ještě rys má Březina s cítěním křesťanských mystiků: jejich asketický a subtilní spiritualism, opíjení se duchem a nenávisť ku hmotě. Tělo nazývá nečistým svícem pro voskovici své myšlenky. Jinde užívá slov: „hřích i zastřeně tajemství z kamenné přírody“, která dokonale charakterisují jeho mystický a asketický názor na přírodu, který nemá smysl pro bohatství jejího života samo o sobě, nýbrž vidí v ní jen žalář, do něhož je zaklet duch; symbol, hádanku, z níž namahají se mluvit věčná tajemství, kterým rozumí jen básníci. Zajímavá je také prokmitající zde idea viny („hřích přírody!“), se kterou se ještě jinde pak také setkáme. Nezná také erotické smyslnosti:

„Žen žhavý ret mé krve vášní neroznil
a lásky šílenství v mých zrácích nezaplálo“,

a celá skoro jeho poesie je bezpohlavní. A kde jsou náběhy k erotice, mají ráz platonický a dotýkají se bezprostředně myšlenky smrti.

Zcela spiritualisticky a asketicky dívá se na smrt. Ona ho jednak vábí a hypnotisuje jeho myšlenky, jak sám jí ve své apostrofě praví:

„Jak somnambul svedený s lože, bledý, spoután a něm
pod hypnosou Nepoznaného jdu za svým snem
a přede mnou chví se, v umdlených rukou mých dní
zraky tvými rozžatá světla pohřebních pochední.“ (Pohled smrti)

Ale ona mu je také představou vykoupení, jediným východem a spásou duše, umdlené a mučené na napjatém skřípci nervů. V „Motivu z Beethovena“ odívá tuto představu smrti v nejsvědňější obrazy pozemských rozkoší — nejvyšší a paradoxní až to stýkání askese a smyslnosti:

„Pojď, slyšíš zvony mé? Než v procitnutí chladné
žal kouzlem uspaný ti v duši ožije,
má píseň pohřební ti sladká na rty padne
a v jednom pocelu tvé žití vypije.“

Ale tomuto mystikovi nemluví jen Neznámo řečí zevnějšího světa, přírody. Jako básník skrz a skrz moderní má eminentní smysl pozorovati sama sebe, sebe analysovati a dýchati „hrůzu Neznámého z vlastní duše hloubi“. Jeho ryzí uměleckost nespokojuje se s přehrabováním horních vrstev duše, tolikrát již prokopaných a přehazovaných a nutí jej — věc to společná všem nejmodernějším umělcům — hledati nové sense a neprocítěné stavy v nezbádaných, tajemných vnitřních propastech. Cestu k nim mu usnadňují právě ony shora naznačené stavy nervové, v nichž splývá mystika za jedno s palčivostí stavů nervových, jaké vyvolává pocit hrůzy a neznámého. Po tomto řebříku sestupuje básník hluboko do sebe

k těm tajemným proudům pod vědomým, k tomuto podsvětí duše, kde se procházejí mystické neurčité stíny, prvky života fyziologického i psychického, tajemné splývání to nervů, citů a představ, černý ten chaos, z něhož vyrůstá světlo intelektuálního života. To jsou ty „hlubiny, kde hasne pozemské světlo v kouři plynů stoupajících z utajených plamenů věčného tlení“.

Ale nezapomeňme, že se do těchto hlubin nedívá pouhý chladný psychologický analytik se zájmem vědce, ani epikurejský sensationelista, jemuž je taková sebepitva pramenem požitku, nýbrž mystik charakteru asketicky náboženského, který cítí v každém okamžiku svou souvislost s Nepoznatelným a je zvyklý každý svůj krok a pocit promítati do věčnosti, do transcendentálního. Cítí, že duše jeho je „voskovicí na oltáři Neznámého“, že toto Neznámé mluví z každého jeho nervu a pocitu a toto neustálé vědomí, že v něm samém mluví to ohromné, zdrcující Tajemství, jehož se děsí, že jeho „já“ je pouhou krůpějí na moři Neznáma, že je s ním v jistém ohledu identické — toto vědomí otřásá jím hrůzou. Docela důsledně, jako u všech mysticky založených povah plíží se mu do duše vědomí viny, hříchu. Vědomí malosti svého Já naproti grandiósnímu tomu Neznámu, jímž je ono bez ustání hypnotisováno, vtěluje se v toto vědomí viny. Ale jako u mystiků orientálních, židovských i křesťanských nabývá toto tížící vědomí ještě určitějšího výrazu: totiž ve vědomí hříchu dědičného. Jen že není zde již dogmat, není Adama a Evy, do nichž by se tato představa stělesnila. Ale je tu za to mozek, naplněný nesčetnými poznatky a teoriemi moderní vědy. A z těch čerpá zákon o dědičnosti, jak jej postavil darwinism a jak jej aplikovaly další pozitivní systémy i na psychologii. A tak splývá pak tato mystická zprvu tucha dědičné viny, důsledek to náboženského charakteru básníkovy, s moderními deterministickými teoriemi. Živel zdánlivě nejnemodernější stýká se tu bezprostředně s moderním, právě tak, jako jsme napřed konstatovali splývání obrazů mysticky-náboženských s obrazy z exaktních věd. Takto deterministicky vysvětluje básník svůj mysticism v hluboce jímavé básni „Moje matka“. Ten truchlý, bezbarvý a sešlapaný život ženy, která mu dala život, která

„na vlhký mramor chrámů klekávala v snění
v brobových vůních voskovic a před oltáři,“

ten ožívá dědičně v duši básníkově:

„V mých žilách zahřívá se teplo tvého těla,
tvých zraků tmavý lesk se do mých očí přelil,
žeh víry mystický, jímž duše tvá se chvěla,
v mé duši v oheň žilhavý a krvavý se vtělil.“

Až do samé hloubky jest tento problém zachycen v „Legendě tajemné viny.“ Tam cítíte zoufalý ryk otázky: proč jsem já tím, čím jsem? kdo mne takovým určil? jsem vlastně „já“ či jsem pouhé opakování někoho jiného? a kdo jest ten, kdo se cizí a neznámý plíží mou duši a v nejtajnějších hlubinách jí hýbá?

„Ó duše má, odkud On přišel? A kolik staletí snad
mých předků dušemi procházel, než došel až ke mně?
Na kolik svatebních stolů jak ubrus koberec rekvíí klad?“

Ale básníkovi nestačí pouhé vědomí dědičné odvislosti od předků. Zastavili jsme se hned při počátečním rozboru jeho uměleckých prostředků před úžasnou jeho mohutností dimensí prostorových a časových. A toto zvláštní uzpůsobení jeho představivosti nedá se mu ani zde zastaviti a nutí jej hnáti vědomí dědičné souvislosti do grandiósních rozměrů, jak do mi-

nulosti tak i do budoucnosti. Tak na př. náhlý zášleh radosti ve svém truchlivém nitru vysvětluje si hned ve smyslu *nétempychosy*:

„Byl jiného žití to reflex a v duši mi šleh,
jak dávný azur, před staletími jenž svítil?
Či procitla rozkoš v mé krvi a onoho večera dech
před svatební nocí mé matky?“

Jinde se skoro pantheisticky duše jeho vesnívá
„v dech kamenných květů, jež jednou dýchaly něhu
na ostrovech propadlých v modrá zrcadla moří
když zem ještě teplá se třásla v panenském žehu
pod úrodným objetím bílých nocí a zoří.“

Místy ho zas přepadá myšlenka, že je sám určovatelem budoucího těsně sepjatého kausálního pochodu:

„spí v nervech ruky mé tvarů vlnění příští . . .“
(báseň „Snad potom . . .“)

maluje si v mysl, jak „probuzen lítostí duší svou povstat za tisíce jar pod sestárlym sluncem, až blankytu vyhasne žár“ bude vzpomínat na život dnešní. Avšak pouhá spekulativní představa vzájemné souvislosti celého kosmu nemůže postačiti mystikovi, jehož duši neurčují ideje, nýbrž tajemná tušení a extase. Idea dědičné souvislosti a totožnosti duší probíhá se proto teplem těchto tuch a extasí, „já“ se přenáší intuitivně do „já“ cizích, vidí v jejich utrpení svoje utrpení a zcela logicky rozšiřuje pak své bolesti na bolesti celého rodu, celých pokolení, ba i na tesklivé výdechy celého kosmu:

„A z obřích dimensí do temna pohroužených
jak tisícerych křídel vnímám šum a vání;
v něm slyším jásot duší smrtí vykoupených
a nově narozených úpěnlivé lkání.“ (Podzimní večer.)

Anebo:

„V těch chvilích smutek můj byl jediným vzdušným věčného smutku
rozlitého staletími, zaplavujícího národy, zmítajícího vlnami duší . . .“

(Slavný smutek.)

A tak dospívá dekadent, svým individuálním cítěním a představováním tak od svého okolí a mass odtržený, právě nejdůslednějším provedením svého individualismu až na opačný pól — k altruismu a k všeobšáhlemu soucitu s veškerenstvím. Pokus o syntesi je tedy i zde v oboru citů ethických dokonale proveden a právě těmito pokusy syntetickými, tímto neustálým vědomím odvislosti svého „Já“ od celého kosmu a organického jeho přičlenění tisícerymi pouty k životu všehomíra — tím právě odlišuje se Březina od těch dekadentů, kteří pouze analyticky malují rozklad svého „Já“ izolovaného, od veškerého světa odtrženého a v osamělém koutku hynoucího.

A tak dá se vlíti na konec tato hluboká a silná individualita do několika určitých forem, v nichž je může zachytiti psychologická kritika. Vyslovený talent formální se smyslem pro rhytmus a hudbu, dekadent svými obrazy a stavy nervovými, symbolik svými uměleckými prostředky, syntetický duch, mystik, asketa, subtilní spiritualista v samých kořenech svého lidského charakteru — to je Otokar Březina. Snad dekadent, ale až do poslední cévy upřímný a opravdový, jeden z těch vzácných již dnes básníků, jimž je poesie nejhlubší zpovědí, modlitbou, nejposvátnějším úkonem duše. Jeho verše nejsou bezživotným pádělkem vzorů cizích — při všech patrných vlivech četby, zvláště pak studia středověkého mysticismu, tlukou v ní tepny vlastní duše, ryze české duše, duše, která vyrostla na naší půdě, v našem vzduchu. A tu stojím před

otázkou, kterou se neodvažují zodpověditi: jak mohla duše tohoto charakteru, tohoto druhu citivosti, tak subtilní a rafinovaná, nádherná a složitá vyrůstati v jedné z nejdlehlších končin našeho venkova, na prostoučkých podmínkách životních, daleko nejen od středisk kultury západní, ale i naší vlastní? Dekadentní poesie jest z pravidla posledním výkvětem bohaté kultury a vyrůstá z duchovních paření velkoměstského života — případ Březinův však bije této theorii přímo v tvář. A na případ tento ukazují jako na zajímavý problem pro naše kritiky a sociology a zároveň jako na zajímavý symptom stadia, do nichž český duch vstupuje. Zůstává-li posud otevřenou otázkou, jak mohla kdysi do Čech padnouti jen jediná jiskra byronismu a vyšlehnouti v osamělé hlavě Máchově, oč podivnějším jeví se ještě zjev, že jiskry nejvybranější poesie, kterou korunuje toto kulturou osamělého snílka v zapadlém koutě Moravy a rozšlehnouti v hlavě mladého člověka s bezbarvými osudy životními a úzce obmezeným sociálním postavením zářivé ohňostroje, letící s takovou smělostí do nekonečných prostorů? Málo kde najdeme v jediné osobě básníkově tak křiklavý rozpor mezi duchem a realitou. Ovšem, básník je si ho vědom, neboť neúprosná životní skutečnost ho k tomu na konec přinutí. I tato silná hlava jest přece jen hlavou křehkého člověka. A bylo by třeba hlavy nadlidské, aby unesla tuto obrovskou tíži. Studené dotknutí reality probouzí básníka z jeho vytržení; „vladař snů“ vrací se ponížěn a schudlý z kouzelných končin, „o nichž mu zpívaly hvězdy a oceány“. Celý vysněný svět umění ukáže se jako jediná veliká illuse, sfouknutá štiplavě mrazivým dechem střízlivého, všedního dne. Kruh jest dokonán: básník padá tragicky tam, odkud v plném lesku kdys vyletěl: k realitě života, „k vápenným břehům domova“. A aby ponížění jeho bylo již dokonalé: tento mocný tvůrce velikých kosmických snů jest na konec nucen prositi život o krůpěje rozkoše a radosti, a vysýlati otrásající výkřiky za prchajícím mládím. Všecko to, co mohlo býti a čeho nebylo, všecko to hořké poznání falešné životní hry,

„vše vzplálo v duši mé a v hudbě mrtvých přání
zaškáním smrtelným se třáslo ozvěnou,
nad Mládí mrtvolou jsem stanul v zadumání
jak milenec nad mrtvou dívkou svedenou.“

A tyto ryze lidské výkřiky, které nalézají zvlášť silně suggestivního výrazu v symbolické básni „Lítost“, učiní tohoto složitého a těžko přístupného básníka každému blízkého, kdo dovede vycítiti v moderním umění ten význačný jeho rys: velikou sílu illusí a krutou bolest ducha, vidoucího je tonouti v hořkých studených vodách reality.

Nástin filosofie Bedřicha Nietzsche.

Napsal Petr Gast. Přeložil Gustav Dutka.

(Dokončení.)

Vysušování národního ducha duchem učence a učeným filosofem obstarává nyní v míře nikdy nebyvalé škola a tisk. Pouze jeden stav brání se ještě zdravým instinktem proti tomu: zemědělský lid — kdežto druhý „lid“, průmyslový proletariát, dávno už propadl onomu neplodnému duchu. Jakožto nejbližší následek střízlivění ducha dostavuje se umenšování nadbytku života: nejprve ubývá šířky pocitů, pak také i jistoty jejich směru.